

OVER VERVERS EN VERVERIJEN TE TILBURG EN GOIRLE

H.W. Janson vermeldt in zijn "Bijdrage tot de geschiedenis van Goirle" enige bijzonderheden betreffende de blauwververij in Goirle. Het zijn enige algemeenheden, onder andere dat de N.V. Stoomweverij Besouw in 1818 blauwe baai leverde. Op bladzijde 105 vermeldt hij het bestaan van een fabrieksboek, daterende uit 1844, van de Firma W. van Enschoot en Zonen, waarin zich een recept bevindt voor het blauwverven van linnen en katoen, waaruit men kan afleiden dat de firma toen reeds over een blauwververijtje beschikte.

Onder de artikelen die de heer Cornelis Pijnenburg fabriceerde, behoort ook het blauw linnen, welk fabrikaat hij laat verven in de blauwververij van de Firma Thijs de Beer te Tilburg.

Kond de jaren 1900 stond Goirle bekend om zijn "Gools blauw". Ik herinner me deze opvallende hel blauwe stof nog zeer goed; de "lappemannen" leurden hiermee te Tilburg langs de deuren en de huisvrouwen kochten dit stofke grif. Het was een prachtkwaliteit keper, vervaardigd in de textielfabrieken van Van Puyenbroek te Goirle, aanvankelijk dienend voor de werkkieel, in de volksmond gesepareerd in de "open kiel" en de "toekiel".

Onder de eerste produkten die de heer H. van Puyenbroek, oprichter van de fabriek, produceerde, wordt ook genoemd het blauwe linnen. Dit blauwe linnen werd tijdelijk bij een Tilburgse firma geveerd, totdat men de beschikking kreeg over een blauwververij op Broekhoven (Tilburg). Het bevreemde mij, dat bij navraag bleek dat vele Goirlenaren het begrip "Gools blauw" als zodanig niet meer kenden en het de moeite niet waard vonden daarover zo'n drukte te maken. Dit mag echter geen beletsel zijn om toch maar weer eens in de pen te klimmen om mijn gegevens betreffende deze materie te ordenen en te rangschikken, want de blauwververij is een brok-je Goirlese geschiedenis waarover nog weinig is geschreven. Trouwens, de blauwververij vóór 1700 is tot dusverre, ook bij regionale geschiedschrijvers, nog nooit aan haar trekken gekomen.

Dr. V.A.M. Beermann schrijft in zijn proefschrift "Stad en meierij van 's-Hertogenbosch van 1629-1648" op bladzijde 244: "De ontwikkeling der Meijerijsche Textielnijverheid nam vooral in de zeventiende eeuw groote afmetingen aan. Anderen, met meer kennis van zaken hebben reeds opkomst en ontplooiing van deze voor het platteland zoo betekenisvolle nijverheid geschetst. Ons blijft de taak over om te trachten omtrent

eenige ongenoezaam bestudeerde punten opheldering te verschaffen. Zoo werd er weinig aandacht geschonken aan de lakenververij in de Meijerij. Toch schijnen er in het laatst der zestiende en het begin der zeventiende eeuw zooveel "verwerije" op het platteland opgericht te zijn, dat 's-Hertogenbosch het noodig achtte bij de reductie de opheffing daarvan te bedingen." (Art. 13 capitulatieverdrag)

Bovengenoemde doctor schrijft in zijn tweede deel, "Stad en meierij van 's-Hertogenbosch van 1648-1672", op bladzijde 165: "In de geheele Meijerij was Tilburg vrijwel de eenige plaats die nog verfte. Daar vroegen in 1651 zekere Lambert Aertss van Geffen, en D. Mertens verlof aan de Raad van State, om met uitsluiting van alle anderen in bovengenoemde plaats een ververij te mogen oprichten. Het is ons niet bekend of deze inderdaad tot stand kwam, doch wel treffen wij een zevental jaren later Deonijs Marten Mutsaerts (dezelfde als D. Mertens?) aan als "Laeckencooper ende verwer"."

Maar dit is dan ook alles wat dr. V.A.M. Beermann over de blauwververs vermeldt.

Wij beschikken nu over meer gegevens en de totstandkoming van een ververij te Tilburg wordt reeds gemeld in 1625. Een aantal Tilburgers, met name Jan Peeter Janssen, Jan Nicolaes Jan Leyten, Adriaen Korstiaenszoon van Bardwijck, Willem Gerit Geritssoon, Joris Joachims Verschueren, Hendrick Janson van Pelt, Jan Hendrick Berys van Cirle, Matijs Jacob Toten, Cornelis Janssoon van de Merenbercn, Hendrick Jan Cornelis Danielssoon, Nicolaes Adriaenssoon van Ceckel, Gerard Lenaertssoon de Raaymaker, Jan berys van Cirle en Adriaen Jan Gerit Emmen, allen lakenkopers van hun ambacht, richt gezamenlijk een ververij op. Zij hebben in 's-Hertogenbosch een vakman gezocht en gevonden in de zoon van Melchior Donckers, die zich bereid verklaarde om de leiding van de ververij in oprichting op zich te nemen.

Persoonlijk staan de oprichters borg voor eventuele verliezen en zij verplichten zich al hun lakens in de Tilburgse ververij te laten verven (1).

In 1626 komt men te Tilburg wederom tot de oprichting van een ververij. De initiatiefnemers zijn nu Huybert Aertss Seijfmans, verver van beroep, en mr. Peeter Verschueren, chirurgijn.

Mr. Peeter Verschueren investeert in de ververij de somma van "twee duysent ses en twintich Carolus guldens twee stuivers ende twee oirt".

Huybert Aertss Seijfmans, de man die het octrooi tot verven heeft aangevraagd en verkregen, verplicht zich de bovengenoemde som binnen een maand aan Verschueren te voldoen. Voldoet hij aan deze voorwaarde, dan is Huybert de enige eigenaar van de ververij. Blijft hij in gebreke, dan komen de ververij en het octrooi in bezit van Verschueren of zijn nakomelingen (2).

Een maand later verkoopt Huybert Aertss zijn partnerschap in de ververij aan zijn broer Jacob Aertssoon. Op zijn beurt doet Jacob dezelfde dag nog de ververij van de hand aan Jan Haubracken Henricksson (3).

In het jaar 1629 tracht de stad 's-Hertogenbosch te werkstelligen dat de ververij, opgericht door Huybert Aertss Seijfmans en mr. Peeter Verschueren, wordt opgedoekt. 's-Hertogenbosch ondervindt te veel concurrentie van deze Tilburgse ververij en het maakt nu gebruik van het reeds eerder genoemde artikel 13 van het capitulatieverdrag.

De Tilburgse ververij heeft na een moeilijk begin nu een zeer goede naam. Tilburg en vele omliggende dorpen zijn er mee gebaat en een liquidatie zou de ingezetenen van Tilburg grote schade berokkenen en... mr. Peeter Verschueren rufteren.

Om dit te voorkomen verzoekt Verschueren schout en schepenen van de heerlijkheid Tilburg en Goirle om zich te richten tot baron Van Grobbendonck, de heer van de heerlijkheid, met het verzoek zijn invloed aan te wenden teneinde een liquidatie te voorkomen (4).

Van 1630-1650 bezitten wij geen gegevens over de blauwververs; wat deze periode betreft, laten wij de zaak dus waar blauw-blauw en nemen de draad van het verhaal weer op in 1651.

Abraham Lodewijcx van Weesp, van 1651-1659 drossaard van Tilburg, beoefent ook het vak van blauwverver. Hij trouwt in 1640 te 's-Hertogenbosch met Heilwich Arnts Woutersse van Haubracken en overlijdt te Tilburg op 17 februari 1660.

Zijn kinderen, Maria (gehuwd met Johan Adriaen Alewijn), Jigismondus, Abraham en Helena, beoefenen het ambacht van blauwverven te Breda, waar zij op 18 oktober 1662 een ververij, stal en huizinge verkopen, gelegen "achter Mosis, ende in de Caterstraat, genoemd het land van Belofte" (5).

Als bijzonderheid zij hier nog vermeld dat Abraham van Weesp lutheraan is en zijn vrouw van de "baepsche religie", die het merendeel van haar kinderen rooms opvoedt.

Aanvankelijk werkt Abraham Lodewijcx van Weesp voor eigen rekening en wel op zijn ververij die gelegen is te Goirle op d'Abkoven "tussen de erffnisse cost Willem Moonen, west Jan Willemsen Veramelsvoirt, zuid de waterlaet der Leije, noord de gemeene straat". Later gaat Van Weesp een compagnonschap aan met Lambert Aertssen van Geffen die te zijner tijd de ververij overneemt, zoals blijkt uit de "staet int Corte vanden Schulden overgebracht tot last vanden Sterffhuys van wijlen Lambrecht Aertssen van Geffen", waar men leest dat de overleden Van Geffen nog 252 gulden en 10 stuivers schuldig is aan Van Weesp voor de afkoop der ververij.

De heren Van Weesp en Van Geffen betrokken de grondstoffen voor hun ververij uit 's-Hertogenbosch van Jan Baptist Donckers en van Jacob van Lier "In de flesch".

In Amsterdam doen zij zaken met sr. Jean Verhaegh die zijn goederen verzendt naar Jan Everts van Vucht te 's-Hertogenbosch.

Uit een rekening, uitgeschreven door sr. Jean Verhaegh, betreffende grondstoffen die blauwverver Lambert van Geffen heeft gekocht, leren wij de verschillende ingrediënten kennen die wij in deze jaren in een blauwververij aantreffen:

"1 vaetje Smout van Glas
1 Bael Smack no. 33
1 bael Crap no. 1
1 Bael Gemeen no. 2
1 Bael Jeelhout
1 Bael Rootrout
1 bael blauwhout
1 vatje poyer van Wijnsteen
1 vatje Indigo Gartimalo
7 Balen Rastel
1 Vatje Rinsen Wijnsteen".

De rekening is op 15 februari 1653 uitgeschreven en "Comt samen te betalen 1000 gulden.

In een andere rekening komen de volgende bestellingen voor:

"1 baeltier billome
12 pond gal (sons spreekt men van gallen)
20 pond Indigo quartemala of quartemalle
10 pond potassen
4 Aessen Lichterheijt
495 pond Spaense Pastel
10 pond galnoten
15 pond Aenijs".

Verder gebruikt men bij het verven nog "alwyn" en "Cooperroot".

Tot de inventaris van een ververij behoren:

"Blauwcuypen mette decksels
Verruw standen (stanten) (=ton naar boven nauw toelopend)
Loye cuypken (loote cuypken) (=van lood)
Vijzels met stampers (ijseren, mortieren met stampers)
Schaelboom mette schaelen, ijsere balansen
draag-beurrien, burrien
Haecken, Stokken, hantloopers
Cordewagen - crodewagen - kreugen (kreugel)
Leemen gooten metten haspel (haak, hengel)
De put-stander ende swingel
De put-emmer ende aecker (metalen emmer)
De put-eemer ende spriet (stang of staak)
Indigo-tobben, een ijseren elle
Een ijseren treft - cuyptreften (driervoet)
Spaelplanken en boomen
Een kleine koperen ketel ofte vernees (oven)
Groote koperen ketel (weegt 400 pond) mette degel (pot)
Stookschup, hantketels".

Tijdens het compagnonschap van Van Weesp en Van Geffen duikt meerdere malen een zekere Huibert op, die verven afhaalt en soms ook namens zijn meesters betalingen verricht. Vermoedelijk hebben wij hier te doen met een knecht die in later jaren, als Van Weesp en Van Geffen uit de tijd zijn, nog steeds in Goirle woont; hij wordt namelijk in 1665 genoemd onder de arbeiders als Huybert de Verver (6).

Nadat Lambert van Geffen de ververij van Van Weesp heeft overgenomen, gaat hij samenwerken met Dionysius Maarten Mutsaerts, een lakenkoper en verver uit Hilvarenbeek. Dit zijn de twee bewuste ververs die dr. Beermann in zijn proefschrift vermeldt.

Uit bewaarde correspondentie blijkt dat het tweemanschap Van Geffen-Mutsaerts niet goed van betalen is. Herhaaldelijk ontvangt Van Geffen, en ook Mutsaerts, "maanbrieven" om eens over de brug te komen.

Leverancier Jan Baptista Donckers uit 's-Hertogenbosch schrijft op 15 maart 1657:

"Goede vriend Lambert Aertssen,

ick heb wel ontfangen de 29 gl. en 4 st. So U schrijft, dan sal hier wat manckeeren aende som. Mijn vrouw sal U reeck mede brengen op de palmerckt. Can wil dit voorgaande afbetalen."

De volgende brief luidt:

"Laus Deo den 20 juny 1657 in 's-Hertogenbosch.

Weet goede vrienden Denys Martens ende Lambert Artsen, dat ick grotelijcx verwondert ben dat ghij geen goet meer hebt gehaelt, ende mij oock geen gelt hebt gebroght gelijk ick U geschreven nad... also ick dat baeltien gemeen voor U had laten staen tot noch toe. ick sal begin St. Jansmerckt daer comen, so wilt niet laten ofte maekt mij gelt gereet alsoo mij van U liedens noch comt 263 gl. en 15 $\frac{1}{2}$ st. Gelieft het out te betalen ende sal U liedens al weer borgen.

Hier mede Godt bevolen.

U. E. dienaer

Jan Baptista Donckers."

Ook mevrouw Donckers neemt de pen ter hand en schrijft dat zij een gedeelte heeft ontvangen, maar ten zeerste verwonderd is dat er niet meer gestuurd is. Kattig schrijft zij: "Hier neffens gaet een pistolet terug die niet goet en is... So cont mij ander seijnden met noch meer gelt. Gij sult wel doen."

Lambert van Geffen doet wel zijn best om aan geld te komen, hij leent links en rechts... alles loopt tegen en ook zijn gezondheid laat te wensen over.

Op 28 juli 1657 begeeft zich de blauwverver van Abcoven naar Johannes van Rotterdam, notaris te Tilburg, en laat zijn testament opstellen. Alle voorgaande testamenten worden dood en te niet verklaard. Tot erfgenenamen worden benoemd de drie kinderen van zijn overleden zoon Aert Lambrechts van Geffen, namelijk Maria, Jan en Adriana, en Cornelia Dircken,

zijn nagelaten weduwe, zal het vruchtgebruik der goederen bezitten.

Als getuigen treden op Denis Merten Mutsaers, zijn compagnon, en Jan Hendrick Otten, de vorster (7).

Enige dagen later sterft Lambert van Geffen.

De achtergebleven weduwe, Cornelia, dochter van Dierck Petersen, richt zich tot de schepenen van de heerlijkheid Tilburg en Goirle en verklaart dat zij als voogdesse over haar drie onmondige kinderen het "Sterfhuis" niet kan aanvaarden daar er vele schulden zijn. Zij verzoekt uit het college van schepenen enkele mensen aan te wijzen om de nalatenschap te onderzoeken en haar daarvan "rechtveerdich ende deugdelyck bericht te doen, onder expresse protestatie van haer als egeenen erfgenaem te willen dragen emmers voor noch ter tijt".

Van huis en ververij wordt nu een inventaris opgemaakt; aan geld is er nog "een halve souverain, een zilveren rijckdaelder, een gouden trouwrinck, vijf schultboecken, en een brantijser".

Het huis wordt met de dood van Lambert van Geffen ont-reimd (8).

De schuldeisers komen nu opdagen. Seigneur Nicolaes Verhaegh uit Amsterdam richt zich tot Dionysius Mutsaerts, de compagnon.

"Laeneijs Maertens Mutsaerts Salut,

Den Uwen van eersten deses ontfangen. Sie (dat) Lambert Aertssen van Geffen doet is; de Heere hebbe sijn ziele, en de onse als wij naer komen. U sult gelieven mijne rest over te maken. Ten eersten (ick) hebbe nu larck genocht gewacht. (Ick) hebbe het oock noedich. Laet ick geen onkosten ofte moyten daer om doen. Ge sautse toch moeten betalen.

Ge secht van een quitancie te senden; ich wete niet wat ge daer van wilt seggen. Mij komt noch metten intrest tot dato deses 532 gulden en 6 stuivers dan sijn de 50 gl. afgetrocken..." enzovoorts.

Jacob van Lier, woonachtig "in de flesch" te 's-Hertogenbosch, schrijft een beminnelijke brief aan de secretaris van Tilburg.

"Loff Godt in 's-Hertogenbosch 1657 den 16 Augusti.

Mijn heer Secretaris in Tilburch Voorsinnighe Heere ende goeden vrint,

Alsoo ick verstaen (heb dat) U de Meubelen, Schultboeck ververij etc. heeft geïnventariseerd neffens Heere Schepenen in Tilburch, voor Lammert Aertssen van Geffen saliger, soo ist dat ick U met desen sende mijne rekening van tgeen mij van den selven is competerende uyijt mijnen Schuldboeck getrocken en met de handt van dito overledene selfs in mijn boeck onderteekent.

Versoeckende deshalven U mij daerinne behulpsaem te wesen op dat ick neffens andere crediteuren tot betalinge desselfs

can geraken alsoo het deuchdelijk en rechtveerdige schuldt is.

Resenterende tot allen tijden des noodich zijnde met eede te verificeren. Bidde met ten eersten een lettertien voor antwoord, hier mij op verlatende, bevele U naer gronthertige groetenisse inde bescherminge des Alderhoogsten.

U dienaer ende vrint

Jacob van Lier inde flesch (9)."

Bij dit schrijven voegt Van Lier nog een kopie van een schuldbekentenis getekend door Lammert Aertssen van Geffen, verver "tot Tilburch onder Gool" waarin hij erkent aan Jacob van Lier een bedrag van 50 gulden en een bedrag van 234 gulden, 5 stuivers en 12 penningen schuldig te zijn (10).

Op de verkorte staat van schulden, die drukken op de nalatenschap van wijlen Lambrecht van Geffen, tellen wij een totale schuld van 1650 gulden. Enkele schulden worden door Dionysius Mutsaerts voor de helft betaald want een aantekening in het schuldboek van Lambert van Geffen, gedateerd li augustus 1655, luidt als volgt:

"Ick Lambrecht Aertssen van Geffen met Deneys Marten Mutsaerts, aengaende de verwerij daer wij ackoort aff gemaect hebben saemen halff aen halff te doen, Schaeey ende profijdt ende schulden en weerschulden saemen te dragher ende de gereetschap cuypen en ketels ende voorts wat daer toe behoort in allens compt den voorschreven Mutsers halff toe.

Sonder arch ofte list (11)."

Vermoedelijk zet Denis Mutsaerts de ververij door want zijn dochters digna, gehuwd met Matthijs Reijnier Bonnius, Mitronella, gehuwd met Cornelis Peeter Cauwenberghs, en Adriaentje meerderjarige dochter verkopen de ververij op Abcoven in 1679 aan sr. Bastiaen van Esch uit Rotterdam. De kooppenningen bedragen 2000 gulden (12).

Volgens een verklaring van enkele Goirlenaren in het jaar 1682 woont Jacobus van Esch (sic!), geboortig van Rotterdam, "3 à 4 jaeren tot Goirle sonder nochtans den preciesen tijt onthoudende, staende ter goeder naem ende faem soo lange den selve heeft gewoont binnen de voorn. plaetse, ende soo verre ons kentenisse gedroegh sonder ietwes ter contrarie gehoort te hebben, contribueerende mede in allen de voorvallende dorpslasten soo reële als personeele, ordinairisse als extra ordinairisse die hem eenighsints te lasten worden geleght mitsgaders dat hij van Esch voornt. mede binnen de voorsch. dorpe gegoeyt ende geerfft is, ende een coopman is in wolle ende woller laeckenen ende de verwerije mede is frequente-rende. Actum den 20e Maert 1682" (13).

Jacobus van Esch huwt met Adriaentje, de dochter van Denis Maarten Mutsaerts. Uit dit huwelijk worden drie kinderen geboren, namelijk Jannetien in 1682, Leonys in 1683 en Catarina in 1685.

Tot zover is de levensloop van deze Goirlese verver te

volgen; in 1685 is hij ook schepen te Goirle (14).

In 1707 is men te Goirle bezig om Jacobus van Esch als schepen van Goirle te wippen om een ander in zijn plaats te benoemen "tot proffijt van de gemeente Goirle" (15).

Verder horen wij niets meer van blauwverven of blauwververs te Goirle. In 1745 richt de gemeente Goirle een schrijven aan de "Ed. No. Heeren Raden van Staten der Vereenigde Nederlanden". Het dorpje is zoanig tot armoede vervallen en door de belastingen "tot snickens toe beswaard", dat men beleefdelijk verzoekt te mogen afzien van een personele omslag.

Zij schrijven dat dit verval mede is toe te schrijven aan het wegvallen van een wolververij (16). Of deze blauwververij dan al lang ter ziele is, weten wij niet; wij kunnen er slechts naar raden.

C. Robben

Bronvermelding

G.A.T. = Gemeentearchief Tilburg

- (1) G.A.T. R352, 14-2-1625, fol. 22v.
- (2) G.A.T. R352, 31-12-1626, 169 v.
- (3) G.A.T. R352, 29-1-1627, 185v.
- (4) G.A.T. R618, 8-10-1629, 34
- (5) G.A.T. Not15, 18-10-1662, 78.
- (6) G.A.T. R380, lijst van 25-4-1665.
- (7) G.A.T. Sortering Van Dijk
- (8) G.A.T. Not19, 29-7-1657, lias 5, 26.
- (9) G.A.T. Sortering Van Dijk, map varia.
- (10) G.A.T. Map erfenis Lambert van Heffen.
- (11) G.A.T. R784, 11-8-1655.
- (12) G.A.T. R176, 17-2-1679, 28v.
- (13) G.A.T. R6, 20-3-1682, lias 2.
- (14) G.A.T. Archief kerkeraad gereformeerde kerk, nr. 19.
- (15) G.A.T. Inventaris Van Visvliet, 864.
- (16) G.A.T. Inventaris Van Visvliet, 864.